

УДК 1:1 + 330.1 + 316.77 + 303.4

DOI 10.35433/PhilosophicalSciences.1(97).2025.87-93

СВІТ-СИСТЕМА ТА КУЛЬТУРНА ГЕГЕМОНІЯ: ЯК ГЛОБАЛЬНІ МЕДІА ФОРМУЮТЬ ІДЕОЛОГІЧНИЙ ЛАНДШАФТ

Є. В. Захаров*

У роботі досліджується вплив медіа на формування ідеологічного ландшафту світу в контексті концепції "Світ-системи" американського соціолога Іммануїла Валлерстайна. Актуальність проведеного дослідження зумовлена сучасними процесами технологізації та медіатизації, коли створення, розповсюдження та вплив інформації досягли глобальних масштабів. Світові медіа – це великі фабрики зі створення контенту, які слугують політиці для побудови людської ідентичності, створення образу ворога чи друга, аргументації тих чи інших подій, запровадження необхідних наративів та цілих ідеологічних концепцій. Мета статті полягає в аналізі ролі медіа в сучасній світ-системі, простеженні того, яким чином будуються ідеологічні парадигми у світі та яким є місце медіа у світ-системі сьогодні. Для проведення дослідження використовуються наступні методи: порівняльно-історичний, герменевтичний, дедуктивний та метод спостереження. Порівняльно-історичний метод застосовується для розуміння світ-системи, сутності та розвитку медіа та різних політичних кампаній. Герменевтичний метод використовується для аналізу контенту. Метод спостереження застосовується у дослідженні для вивчення світової реакції та новини з масмедіа. Дедуктивний метод використовується для глибшого розуміння взаємозв'язку світ-системи та медіа. У висновках підкреслюється, що медіа пройшли великий еволюційний шлях від книгодрукування до Інтернету та III, від простого ремесла для передачі інформації до окремої та цілої реальності. Світові медіа набули змогу впливати на маси, де вони відіграють ключову комунікативну роль у побудові ідеології. Медіа тісно пов'язані з риторикою, політичними технологіями, маніпуляціями та культурою. Результати проведеного дослідження підкреслюють тісний зв'язок та перспективи взаємодії концепції «світ-системи» та медіа.

Ключові слова: світ-система, І. Валлерстайн, риторика, маніпуляції, економіка, капіталізм, медіа, політичні технології.

WORLD-SYSTEM AND CULTURAL HEGEMONY: HOW GLOBAL MEDIA SHAPE THE IDEOLOGICAL LANDSCAPE

E. V. Zakharov

The paper examines the influence of media on the formation of the ideological landscape of the world in the context of the concept of "World-system" by the American sociologist Immanuel Wallerstein. The relevance of this study is due to the modern processes of technologisation and mediatization, when the creation, distribution and influence of information have reached global proportions. The world media are large content creation factories that serve politics to build human

* Євгеній Захаров / Evgenij Zakharov, аспірант кафедри філософії (Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут")
zakharov.evgenij2000@gmail.com
ORCID: 0009-0008-4762-9208

identity, create an image of an enemy or a friend, argue for certain events, and introduce the necessary narratives and entire ideological concepts. The purpose of the article is to analyse the role of the media in the modern world system, to trace how ideological paradigms are built in the world and what is the place of the media in the world system today. The following methods are used for the study: comparative-historical, hermeneutical, deductive and observational. The comparative historical method is used to understand the world system, the nature and development of the media and various political campaigns. The hermeneutic method is used to analyse the content. The observational method is used in the study to examine global reactions and news from the media. The deductive method is used to gain a deeper understanding of the relationship between the world-system and the media. The conclusions highlight that the media has gone through a great evolutionary journey from printing to the Internet and AI, from a simple craft for transmitting information to a separate and entire reality. The global media have gained the ability to influence the masses, where they play a key communicative role in building ideology. Media are closely linked to rhetoric, political technologies, manipulation and culture. The results of this study emphasise the close connection and prospects for interaction between the concept of 'world-systems' and the media.

Keywords: *world-system, I. Wallerstein, rhetoric, manipulation, economy, capitalism, media, political technologies.*

Постановка проблеми. У сучасному світі, коли процес глобалізації стає дедалі відчутним, де панують країни-гегемони зі своїми інтересами та правилами для глобального розвитку, в якому відбувається постійний вплив медіа на всі сфери життя та йде активний розвиток цифрового простору, питання про роль медіа в політиці дедалі залишається актуальним. Не тільки глобальні медіа, такі як CNN, BBC, формують необхідні наративи, а і національні медіа, регіональні медіа та соціальні мережі в сукупності формують нашу реальність. У запропонованій роботі, завдання полягає у дослідженні не тільки загальних ідей щодо ролі медіа у формуванні ідеологічного ландшафту, а й конкретних інструментів та каналів комунікації для донесення необхідних наративів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для дослідження запропонованої теми, були проаналізовані наукові тексти з філософії, соціології та політології: дослідження "світ-системи" І. Валлерстайна; роль та значення медіа у побудові ідеологічної системи; риторичні прийоми для формування реальності. Фундаментальними для нашої роботи є тексти самого засновника концепції "Світ-системи" І. Валлерстайна. До дослідників його спадку та концепції світ-системи ми відносимо: В. Попкова, В. Романова, Я. Тарароева, В. Терещук, М. Фесенко, Z. Asad, C. Calhoun.

Н. Амельченко, А. Зайко, Н. Перепелиця у своїх дослідженнях головним об'єктом ставлять медіа, його феномен та вплив на формування людської свідомості, політики та ідеології, зокрема. Роботи наведених авторів дають широкий теоретичний базис для проведення нашого дослідження.

Метою статті є дослідження впливу медіа на формування ідеологічного ландшафту світу у межах світ-системи.

Дискусія та результати. Концепція "Світ-системи" почала розроблятися неомарксистами ще в 70-х роках ХХ століття. Дослідниця В. Романова з цього приводу слушно зазначає: "Якщо А. Франк вивчав досвід Латинської Америки, а С. Амін – арабських країн, то І. Валлерстайна цікавила світосистема як така, як певний концепт, що відображає певне положення справ у світі, в його генезисі, становленні та заході" [8: 74]. І саме І. Валлерстайн сформулював фундаментальні положення теорії світ-системного аналізу.

Багато західних дослідників, аналізуючи концепцією І. Валлерстайна, звертаються насамперед до життєпису самого автора, оскільки роки його життя припадали на важливі, перехідні, кризові часи світу. І. Валлерстайн вступив в Колумбійський університет в 1947 році, тоді Друга світова війна була завершена, щойно створена була ООН, холодна війна тільки розгорталася, а в науці особливу роль стали посідати соціальні науки, щоб

керувати проєктами соціальних реформ для відбудови світу. Такий соціально-політичний та культурний ландшафт тогочасного світу не міг не залишити відбиток на свідомості юного Валлерстайна. Так само як і служба в армії США, участь у конгресах, захоплення ідеями антиколоніального руху. І. Валлерстайн особливо захоплюється проблемами Африки. Аналізуючи XX століття, найважливішим його явищем він назвав боротьбу за подолання контролю Заходу над рештою світу [13].

Сучасний світ є глобальною "світ-системою", головним елементом якої виступають високорозвинуті країни, або країни ядра [11]. Від цих ядер залежать країни напівпериферії (багато з таких країн світу належали до колишнього "соцтабору". До периферії відносяться країни "Третього світу". "Капіталістичне світове господарство – це система, яка містить ієрархічну нерівність розподілу, засновану на концентрації певних видів виробництва, а саме капіталістичного способу виробництва, в певних обмежених регіонах накопичення капіталу в історичному процесі" [12].

Концепція світ-системи – це концепція капіталізму. Капіталізм, писав І. Валлерстайн у своїй роботі "Структурні кризи", є системою, в якій сенсом існування є нескінченне накопичення капіталу [4]. І країни-ядра мають можливості до виготовлення продукції, захоплення ринку та диктування своїх умов. "Схематично еволюція капіталізму складалася таким чином. У XVI ст. в його склад входить більша частина Європи (крім Росії і Туреччини) та Іберійська Америка. У XVII ст. включається Північна Америка та Кариби. У XVIII ст. – Росія, Туреччина, Індія, узбережжя Західної Африки. У другій половині XIX ст. – решта Азії, Африка, Океанія" [8 : 76].

Центральні країни світу, або країни "ядра" – це країни з сильною, розвиненою економікою та великим політичним впливом. Саме під їх контролем відбувається володіння капіталом, реалізація технологій та

використання ресурсів. До таких країни відносяться США, Японія та країни Західної Європи. Периферійні країни отримали свою назву через залежність від країн ядер. Другою їх характеристикою є минула залежність від колоніального впливу. У їх руках зосереджуються людські ресурси та сировина. Між першою та другою групою стоять напівпериферійні країни, маючи у своїх руках часткову економічну свободу, але вплив країн ядер зберігається.

"Світ-система" – не є сталою чи статичною конструкцією. Історія розглядається І. Валлерстайном "як можливий процес", і не має на меті обов'язковий розвиток та прогрес світу. Пояснюється це тим, що детермінований розвиток можливий лише в межах самих систем. У момент же переходу від однієї системи до іншої головною, визначальною тенденцією розвитку є вільна воля людини [11]. Історичний процес перебуває в постійному русі, який залежить від впливу соціальних, політичних та культурних подій. Наприклад, це можуть бути економічні кризи, революції тощо. Головним є той факт, що усі ці сфери суспільства не ізольовані одна від одної, вони постійно взаємодіють між собою. Важливим аспектом теорії про світ-систему є концепція "культурної гегемонії" італійського філософа Антоніо Грамші [11]. Згідно його концепції влада розповсюджується не тільки на соціальну та політичну сферу, а й формує культурні наративи суспільства. Головним інструментом в цьому та інших процесах є робота медіа.

"Поняття "мас-медіа" включає в себе технічні засоби соціальної комунікації, які призначені для публічного поширення продукту виробництва – інформації – від виробника до споживача" [5 : 71]. Медіа – це вербальні та невербальні "будівничі" нашої реальності. Через їхні канали проголошуються нові культурні стандарти, трансяються норми поведінки, цінності, формується риторика цілих країн та трансформується людська ідентичність. Медіа є інструментами політики та

трансляторами політичних кампаній. "Впливовість транскордонних медій, зокрема, їхня здатність впливати на ухвалення політичних рішень та встановлювати порядок денний світової та регіональної політики, – зазначає В. Терещук, – дозволяє вважати їх дедалі важливішим інструментом реалізації зовнішньої політики та забезпечення підтримки національних інтересів на міжнародній арені" [9].

Мас-медіа як інструмент, що формує свідомість людей, виконують певні функції. Крім стандартних та очевидних функцій, наприклад, інформування та оповіщення населення, передача реальної картини світу, соціалізації та розважальної, Л. Зайко додає поширення та збереження масової культури в різних її варіантах, контролю суспільної свідомості і моделювання політичної кон'юнктури; функцію політичного інституту; метод нарцисичного експібіціонізму; формування знання; зміну форм свідомості; формування та функціонування громадської думки; участь у демократизаційних процесах перехідного суспільства; функцію впливу ЗМІ на структуру ціннісних орієнтацій студентської молоді; створення медіацентрованої демократії як сучасної політичної системи; функцію медіатизації політики за допомогою мас-медіа; соціалізаторську та пропагандистську, впровадження у масову свідомість світоглядно орієнтованих оцінок суспільного життя, формування системи громадянських цінностей, тощо [5 : 71–71].

Розвиток мас-медіа має пряму залежність від розвитку науково-технічного прогресу. Зазначена залежність пройшла великий еволюційний шлях: від створення та розповсюдження книги до появи Інтернету, соціальних мереж, окулярів віртуальної реальності тощо. Весь процес появи мас-медіа почався зі створення першої друкарки книжок Гутенберга. Другим етапом вважається масовизація освіти – доба Просвітництва. Л. Зайко стверджує, що таким чином народи були залучені у сферу культурного розвитку через процес масовизації освіти та призвело до Реформації [5]. У 1920-х роках з'являється радіо, яке розширює

аудиторію та зробило політиків ще ближчими до народу. А наступним великим етапом стала поява телебачення. Телевізор, як передатчик вербальної та невербальної інформації, суттєво змінив політичну риторику та стратегію.

Особливе місце у поєднанні політики та медіа займає риторика. "Риторика – є особливим явищем, що зародилось у Стародавній Греції на основі ороакустичності сприйняття картини світу. Саме розуміння риторики поділяється на два напрямки: перший – як мистецтво виступати публічно; другий – як мистецтво доказу та конструювання певної реальності" [10 : 90].

Завдяки риторичним прийомам та стратегемам змінюється картина світу слухача та глядача. Політичними технологіями ретельно та якісно підбираються слова, образи, розробляються компанії, щоб виграно представити свого кандидата. Наведемо приклад якісної стратегії та підготовленої риторики. Так, перші президентські теледебати у США відбулися 26 вересня 1960 року між Дж. Кеннеді та Р. Ніксоном. У нашому дослідженні важливий той факт, що радіослухачі дебатів перевагу надавали Ніксону, а ті, хто дивилися дебати по телевізору, – Кеннеді. Такі показники підкреслили важливість візуальної картини та невербальної поведінки. Важливий є не просто меседж, а й те, яким чином він подається – візуальний образ, клікбейнтні слова, тригери, будування проблеми та її вирішення, художнє зображення дискурсу. Механізми впливу медіа на політичну свідомість охоплюють як свідомі, так й підсвідомі методи маніпуляції. Свідомі механізми охоплюють такі прийоми, як фреймінг (формулювання контексту), праймінг (забезпечення пріоритету певних тем), а також використання медіапропаганди [6 : 140].

Політичні концепти можуть носити глобальні ідеї. Члени ЄС постійно трансляють ідею "Єдиної Європи". "Попри культурні розбіжності, концепт "єдиної Європи" підтримувався і через медійну сферу, зокрема, через спроби створення пан'європейських ЗМІ та

нормативні документи ЄС. Це дозволяє говорити про два виміри європейської медійної системи: медійна система ЄС, функціонування якої підпорядковується сформульованій спільній політиці (зокрема, аудіовізуальній) Європейського Союзу, та більш масштабна панєвропейська система, яка також включає в свою орбіту Близький Схід та Північну Африку" [9]. Арабська картина світу в медіа продиктована частково європейськими наративами про страшний мусульманський світ. І тут ми бачимо дуалістичні мотиви: з одного боку – вести власну медійну лінію, а з другого – займатися апологією арабського світу. Важливість медіа в сучасному світі підкреслюється бажанням великих міжнародних організацій створити умови для комунікації в африканських країнах.

Як медіа-реальність стає симуляком політичної реальності, так і медіа-повідомлення про політику стає симуляком (медійною заміною) існуючої політичної реальності. Вихід один – формувати критичне мислення споживачів цієї медійної політичної гіперреальності, і боротися із цинічним розумом інтелектуалів [1: 7]. Але це залишається проблемою через тотальну цифрову реальність та використання всіх інструментів політичних технологій для впровадження своїх наративів. Це відбувається як на макро рівнях – в регіонах, так і в країнах- ядрах. Країни-

ядра апріорі мають більше ресурсів для трансляції своїх ідей: великі, авторитетні медіа, гроші, якісні медійні кадри. Вони не тільки формують політичний і культурний дискурс, а й задають межі допустимих ідей, які циркулюють у суспільстві. Цей контроль над знаннями дозволяє ядру встановлювати свої цінності як універсальні, зміцнюючи свою гегемонію.

Висновки. Проведене дослідження підтверджує глобальну роль медіа в рамках світ-системи. Це інструмент, який пронизує політику, економіку та культуру, є не просто каналом передачі інформації, а й формування реальності та будування певної картини світу. Усі сфери світ-системи перебувають у постійній взаємодії з медіа. Особливе значення це стосується політики, оскільки медіа-плив та розповсюдження ідеології несе наслідки для національної ідентичності та самоідентичності людей, формує концепти ворогів та друзів, а країни-ядра таким чином залучають до себе країни периферії, які мають менше фінансових можливостей для їх використання. Зазначена проблема вимагає від науки адекватних вимірювань та оцінок, формування практичних рекомендацій щодо протидії дезінформації, формування критичного мислення та запровадження медіаосвіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амелеченко Н. Популізм у контексті кризи класичних ідеологій і виникнення мас-медійних технологій політики. *Рябівські читання*. С. 4–7. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/dbc3f9a0-d28d-479b-af55-78eee4038d6d/content> (дата звернення: 12.03.2025).
2. Валлерстайн І. Нові бунти проти системи. 2009. URL: <https://commons.com.ua/uk/novy-bunti-proti-sistemi/> (дата звернення: 12.03.2025).
3. Валлерстайн І. Світ 2050 року буде таким, яким ми його створимо. URL: <https://commons.com.ua/uk/svit-2050-roku-bude-takim-yakim-mi-jogo-stvo/>.
4. Валлерстайн І. Структурні кризи. URL: <https://commons.com.ua/uk/strukturni-krizi/> (дата звернення: 12.03.2025).
5. Зайко Л. Мас-медіа як чинник формування суспільної свідомості: соціально-філософський аналіз: Кандидатська дисертація. Житомир, 2019. 204 с. URL: http://eprints.zu.edu.ua/30374/1/dys_Zajko.pdf (дата звернення: 12.03.2025).
6. Перепелиця Н. О. Вплив психології мас-медіа на формування політичної свідомості: механізми маніпуляції громадською думкою. *Scientific Journal "Regional*

Studies". 2024. № 36. С. 139–144. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2024.36.21> (дата звернення: 12.03.2025).

7. Попков В. Світ-системна теорія Валлерстайна і доля системної альтернативи. *Теорія та історія політичної думки. Актуальні проблеми політичного дискурсу*. 2020. № 33. Р. 52–67. URL: <https://doi.org/10.18524/2707-5206.2020.33.208020> (дата звернення: 12.03.2025).

8. Романова В. World-systems analysis by Immanuel Wallerstein. *Actual Problems of International Relations*. 2014. Vol. 2. № 93. URL: <https://doi.org/10.17721/armv.2010.93.2> (дата звернення: 12.03.2025).

9. Терещук В. Розвиток глобальної медійної світ-системи в умовах постбіполярності: автореф. дисертація. Чернівці, 2020. 34 с. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/47915> (дата звернення: 12.03.2025).

10. Ткаченко В. Проблема насилля у вимірі цифрової риторики. *The European philosophical and historical discourse*. 2021. Vol. 7. № 1. Р. 88–92. URL: <https://doi.org/10.46340/ephd.2021.7.1.12> (дата звернення: 12.03.2025).

11. Фесенко М. Світ-система і її суб'єкти глобальних політичних трансформацій. *Міжнародні відносини. Серія: "Політологічні науки"*. 2017. № 15. URL: http://journals.iir.edu.ua/index.php/pol_n/article/view/3123 (дата звернення: 12.03.2025).

12. Asad Z. Immanuel Wallerstein's Theory of the World System, Geopolitics and Geoculture. *ENDLESS: International Journal of Future Studies*. 2022. Vol. 5. № 2. Р. 157–169. URL: <https://endless-journal.com/index.php/endless/> (дата звернення: 12.03.2025).

13. Calhoun C. Immanuel Wallerstein and the Genesis of World-Systems Analysis. *Journal of World-Systems Research*. 2023. Vol. 29. № 2. Р. 257–285. URL: <https://doi.org/10.5195/jwsr.2023.1197> (дата звернення: 12.03.2025).

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Amelchenko, N. Populism u konteksti kryzy klasychnykh ideolohii i vynyknennia mas-mediinykh tekhnolohii polityky. [Populism in the context of the crisis of classical ideologies and the emergence of mass media technologies of politics]. *Riabivski chytannia*. 4–7. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/dbc3f9a0-d28d-479b-af55-78eee4038d6d/content> (last accessed: 12.03.2025) (in Ukrainian).

2. Wallerstein, I. (2009). Novi bunty proty systemy. [New Revolts Against the System]. URL: <https://commons.com.ua/uk/novy-bunti-proti-sistemi/> (last accessed: 12.03.2025) (in Ukrainian).

3. Wallerstein, I. Svit 2050 roku bude takim, yakym my yoho stvorymo. [The World We Are Entering 2000-2050]. URL: <https://commons.com.ua/uk/svit-2050-roku-bude-takim-yakim-mi-jogo-stvo/> (last accessed: 12.03.2025) (in Ukrainian).

4. Wallerstein, I. Strukturni kryzy. [Structural crises]. URL: <https://commons.com.ua/uk/strukturni-kryzy/> (last accessed: 12.03.2025) (in Ukrainian).

5. Zaiko, L. (2019). Mas-media yak chynnyk formuvannia suspilnoi svidomosti: sotsialno-filosofskyi analiz. [Mass media as a factor in the formation of public consciousness: socio-philosophical analysis] Candidate's dissertation. Zhytomyr 204 URL: http://eprints.zu.edu.ua/30374/1/dys_Zajko.pdf (last accessed: 12.03.2025) (in Ukrainian).

6. Perepelytsia, N. (2024). Vplyv psykholohii mas-media na formuvannia politychnoi svidomosti: mekhanizmy manipuliatsii hromadskoiu dumkoiu. [The influence of psychology of the mass media on the formation of political consciousness: mechanisms of manipulation of public opinion]. *Scientific Journal "Regional Studies"*. № 36. 139–144. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2024.36.21> (last accessed: 12.03.2025) (in Ukrainian).

7. Popkov, V. (2020). Svit-systemna teoriia Vallershhtaina i dolia systemnoi alternatyvy. [Wallerstein's world-system theory and the fate of a systemic alternative] *Teoriia ta istoriia politychnoi dumky. Aktualni problemy politychnoho dyskursu*. № 33. 52–67. URL: <https://doi.org/10.18524/2707-5206.2020.33.208020> (last accessed: 12.03.2025) (in Ukrainian).

8. Romanova, V. (2014). World-systems analysis by Immanuel Wallerstein. *Theory and history of political thought. Actual Problems of International Relations*. 2014. Vol. 2, № 93. URL: <https://doi.org/10.17721/apmv.2010.93.2>. (last accessed: 12.03.2025) (in Ukrainian).
9. Tereshchuk, V. (2020). Rozvytok hlobalnoi mediinoi svit-systemy v umovakh postbipoliarnosti. [Development of the global media world-system in conditions of post-bipolarity: author's abstract. dissertation]. Chernivtsi. 34 p. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/47915> (last accessed: 12.03.2025) (in Ukrainian).
10. Tkachenko, V. (2021). Problema nasylia u vymiri tsyfrovoyi rytoryky. [The problem of violence in the dimension of digital rhetoric]. *The European Philosophical and Historical Discourse*. Vol. 7, № 1, 88–92. URL: <https://doi.org/10.46340/ephd.2021.7.1.12> (last accessed: 12.03.2025) (in Ukrainian).
11. Fesenko, M. (2017). Svit-systema i yii subiekty u hlobalnykh politychnykh transformatsiiakh. [World-system and its subjects of global political transformations]. *Mizhnarodni vidnosyny. Seriya: "Politologichni nauky"*. № 15. URL: http://journals.iir.edu.ua/index.php/pol_n/article/view/3123 (last accessed: 12.03.2025) (in Ukrainian).
12. Asad, Z. (2022). Immanuel Wallerstein's Theory of the World System, Geopolitics and Geoculture. *ENDLESS: International Journal of Future Studies*. Vol. 5, № 2. 157–169. URL: <https://endless-journal.com/index.php/endless/> (last accessed: 12.03.2025) (in English).
13. Calhoun, C. (2023). Immanuel Wallerstein and the Genesis of World-Systems Analysis. *Journal of World-Systems Research*. Vol. 29, № 2. 257–285. URL: <https://doi.org/10.5195/jwsr.2023.1197> (last accessed: 12.03.2025) (in English).

Receive: March 28, 2025

Accepted: April 25, 2025